

Studierea în întregime a celor trei așezări suprapuse (corespunzătoare nivelurilor 1, 2 și 3) din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, de la Radovanu, a permis cunoașterea tuturor categoriilor de materiale din cadrul ansamblului, inclusiv a celor ajunse în zona așezărilor, pe calea schimburilor dintre comunitățile mai apropiate sau mai depărtate, de regulă, înrudite. Facem această ultimă afirmație ținând seama în primul rând de poziția geografică, adică de faptul că așezările studiate se află departe și foarte departe de limitele ariei de răspândire a comunităților fazei. De asemenea, din studiarea unor categorii de materii prime utilizate de oamenii neolitici de pe teritoriul țării noastre, se știe că relațiile de schimb aveau loc în principal între comunități înrudite și că erau mai slabe cu acelea aparținând unor culturi deosebite.

SILEXUL:

Principala materie primă întrebuințată de membrii celor patru comunități a fost silexul. După cum s-a arătat la capitolul respectiv, în cadrul așezărilor studiate au fost descoperite câteva mii de piese de silex aparținând mai multor categorii de rocă, între care predomină piesele de silex de culoare cafenie deschisă, cu pete mici, rare, albiicioase, opac, cunoscut sub denumirea de silex „balcanic”. Este bine reprezentată și categoria pieselor lucrate din silex de culoare neagră, translucid, de calitate, cunoscut sub denumirea de silex « oltenesc ». De asemenea, sînt documentate în așezările noastre și piese, mai rare, de silex de culoare roșie, opac. A cărui loc de proveniență încă nu este cunoscut.

În cuprinsul celor trei așezări s-au găsit numeroase unelte întregi sau fragmentare, dar și foarte multe așchii de prelucrare, nuclee și unelte neterminate, dovadă evidentă că majoritatea uneltelor de silex erau lucrate în zona și în cuprinsul așezărilor.

Materia primă a fost adusă din altă parte și prelucrată de oamenii comunităților. Ținem să menționăm că problema trebuie analizată diferențiat, de la categorie la categorie de materie primă.

Astfel silexul „balcanic” considerăm că putea fi obținut — pe calea diferitelor categorii de schimb — de la comunitățile înrudite, care viețuiau la sud de Dunăre, în preajma zăcămintelor din platforma prebalcanică, atît sub formă finită, cît și ca materie primă. Sîntem de părere că încă din acea vreme, în zona zăcămintelor de silex, se formau un fel de „atelieri”, în care unii membri din comunitățile apropiate realizau, datorită unei anumite „specializări”, din silex de calitate, unele piese mai greu de realizat pentru ceilalți membri ai comunităților. Ne gîndim, de exemplu, la vîrfurile de sulică lucrate prin retușare superficială, pe ambele fețe. O astfel de piesă a fost descoperită și în așezarea corespunzătoare nivelului superior (niv. 1) al complexului de la Radovanu.

Silexul de tip „balcanic” ca materie primă este posibil să provină din două surse deosebite. Majoritatea bulgărilor, după toate probabilitățile, erau aduși din zăcămintele de la sud de Dunăre. O altă parte din bulgării necesari de astfel de silex, necesari realizării unor unelte mai simple, credem că provin din alte locuri de aprovizionare. Cu pri-ejul repetatelor noastre cercetări de suprafață efectuate de-a lungul malului de nord al

foștul lac Greaca — aflat la numai circa 10 km distanță de com. Radovanu — într-o serie de puncte, din stratul de pietriș de la baza malului înalt am strâns bulgări nu prea mari de silex „balcanic”. El provine, de fapt, de la sud de Dunăre și în decursul mileniilor geologice, au fost cărați de apele diferitelor riuri, atunci când se producea colmatarea lacului getic, înainte ca Dunărea să-și fi crotit actuala albie. Considerăm că și oamenii din vechime erau în măsură să cunoască acele locuri și să și adune o parte din materia primă necesară sub formă de bulgări mai mici pentru unelte mai simple.

Silexul pentru care am adoptat denumirea convențională de silex „oltenesc”, poate proveni, în parte, din Oltenia, dar credem că zăcămintele cu astfel de rocă trebuie să existe și undeva mai aproape. De altfel, menționăm că în carierele de pietriș de pe teritoriul comunei Radovanu, situate la numai circa 1 km distanță de așezările studiate am găsit personal mai mulți bulgări mici de silex de culoare închisă, cafeniu închis spre negru, translucid. Materie primă (de calitate inferioară) care putea fi, de asemenea, utilizată de comunitățile neolitice din complexul studiat.

Silexul de culoare roșie, ținând seama de caracteristicile sale, era obținut tot pe calea schimburilor din spre ținuturile din nord-estul Bulgariei actuale.

PIATRA

Pentru realizarea uneltelor de piatră șlefuită erau necesare mai cu seamă diferite roci dure, de origine vulcanică. Prin tradiție, o serie de unelte, cum sînt, de exemplu dăltițele, se realizau dintr-un tuf vulcanic, de culoare gălbuie, nu prea dur. Astfel de rocă, după precizările geologilor, se află în zăcămintele în nordul Munteniei, în zona de dealuri din apropierea orașului Mizil¹.

Alte roci erau necesare pentru realizarea topoarelor și dăltițelor plate, ca și a topoarelor perforate. Datorită numărului redus al analizelor făcute asupra unor astfel de unelte, pentru moment, este încă greu de precizat din ce zonă anume provin rocile respective. După toate probabilitățile, principala sursă de aprovizionare cu astfel de roci o constituia zona de dealuri din nordul Munteniei.

Se cuvine subliniat că, după părerea noastră, unelte de tuf vulcanic au fost lucrate în „ateliere” specializate situate lângă zăcămintele și apoi erau răspândite gata făcute, pe cale de schimburi intercomunitare, pe distanțe destul de mari, pînă în așezările de lângă Dunăre. Concluzia noastră se sprijină pe observațiile făcute de noi în mai multe așezări, anume că în cuprinsul lor nu se găsesc bulgări de tuf vulcanic (ca materie primă) sau așchii de prelucrare, din astfel de rocă, ci numai unelte întregi sau fragmentare, ca și așchii provenite din unelte gata făcute.

Amintim că în așezările cercetate de noi nu s-au descoperit bulgări de roci dure sau așchii de prelucrare, ci numai frînturi din astfel de unelte finite. Nu putem trece însă cu vederea că adesea, în cuprinsul așezărilor, se găsesc obiecte mici, de formă cilindrică, reprezentînd „miezul” găurilor (făcute în topoarele de piatră) în care se fixau cozile. Ele constituie o dovadă că perforarea topoarelor de piatră se realiza în fiecare așezare.

Fiecare familie din așezările cercetate avea nevoie de una sau cîteva rîșnițe de piatră dură. Astfel de roci nu se găsesc în zona așezărilor de la Radovanu și de aceea trebuiau aduse din altă parte: de la sud de Dunăre sau din nordul Munteniei. Rîșnițele folosite de oamenii neolitici de la Radovanu erau de circa 50 cm lungime și, prin urmare, erau grele, ceea ce făcea destul de complicată obținerea lor în număr suficient, mai ales, transportarea lor, pe distanțe de zeci de kilometri. Este interesant de remarcat că în funcție de observațiile etnografice se poate spune că în cazul pietrelor necesare realizării rîșnițelor, la pivelor sau pentru obținerea altor roci dure, necesare realizării diferitelor unelte, la comunitățile slab dezvoltate se constată practicarea a două metode. Dacă zăcămintele

sau locurile de aprovizionare cu materii prime se găsesc destul de aproape de aşezare, atunci cîte un grup de membri ai comunităţii respective pleacă periodic şi extrage rocile sau adună pletrele din albia anumitor râuri şi astfel se asigură necesarul de materie primă pentru comunitatea lor, deplasarea făcîndu-se nu numai prin teritoriul comunităţii proprii, ci şi pe terenurile stăpînite de alte comunităţi. În astfel de situaţii, conform tradiţiilor statornicite, nimeni nu avea dreptul să oprească trecerea celor plecaţi pentru aprovizionare. În alte situaţii, mai ales, dacă zăcămintele sînt departe de aşezările unde se simte nevoia de materie primă, atunci astfel de materiale se obţineau pe calea diferitelor feluri de schimb dintre comunităţi.

CULORI

Membrii comunităţilor de la Radovanu întrebuiţau la ornamentarea vaselor, la împodobirea locuinţelor şi poate cu prilejul anumitor serbări, la vopsirea feţei şi a corpului, diferite culori naturale. Materiile prime — culorile albă şi roşie în principal — datorită faptului că era necesară o cantitate relativ mică de astfel de culori (în decurs de un an) se obţineau din diferite locuri, de regulă, pe cale de schimburi între comunităţi.

GRAFIT

După cum s-a arătat în capitolul respectiv, în aşezările studiate, încă din nivelul inferior, deci încă din perioada de început a fazei de tranziţie la cultura Gumelniţa, s-a folosit, destul de mult pentru ornamentarea vaselor decorul pictat cu grafit. Subliniem că ornamentarea vaselor cu grafit este aproape necunoscută pînă acum pe vasele din faza Vidra, în schimb este bine documentată în aceeaşi perioadă la sud de Balcani, în aria de răspîndire a comunităţilor culturii Mariţa. La nord de Dunăre un astfel de decor s-a răspîndit, sigur, de-abia în prima etapă a fazei de tranziţie, atunci cînd comunităţile ei au trecut munţii Balcani şi s-au răspîndit în bazinul fluviului Mariţa, cunoscînd sistemul de ornamentare cu grafit de la purtătorii culturii Mariţa şi ocupînd zona zăcămintelor de grafit, care se găsesc în preajma satului Graftovo, nu departe de oraşul Stare Zagora. Cunoştinţele dobîndite şi materia primă necesară (grafitul) fiind apoi transmise spre nord, pînă la poalele Carpaţilor şi pînă la Delta Dunării. Menţionăm că într-o anumită perioadă, în cursul evoluţiei culturii Gumelniţa, din grafit se făceau un fel de (batoane). Sub această formă materia primă, drept culoare pentru ornamentarea vaselor, era răspîndită la diverse distanţe.

ARAMA

La Radovanu în cuprinsul celor două aşezări cercetate, în decursul de 25 ani s-a găsit un singur obiect mic de aramă (o verigă simplă), sigur neolitic o dovadă evidentă a cantităţii mici de aramă aflate în circulaţie la nord de Dunăre, în perioada dată, sub formă de obiecte de aramă mărunte. După cum se ştie, zăcămintele de aramă nu se găsesc la nord de Dunăre. Din datele cunoscute rezultă că zăcămintele de aramă din Dobrogea nu au fost exploatate de oamenii neolitici. De aceea, considerăm că obiectele de aramă întrebuiţate de purtătorii culturilor Boian şi Gumelniţa, deci inclusiv obiectul de la Radovanu, au fost lucrate din aramă extrasă din zăcămintele de cupru destul de intens exploatate, încă din epoca neolitică, aflate în diferite locuri din Tracia.

VALVE DE SCOICI

Cu prilejul săpăturilor de la Radovanu s-a scos la iveală un singur fragment dintr-o brăţară lucrată dintr-o valvă de *Spondylus gaederopus*. Este evident că brăţara a fost lucrată undeva în altă parte şi a ajuns pe calea schimburilor în aşezarea de la Radovanu.

O parte dintre specialiştii consideră că astfel de podoabe lucrate din valve de *Spondylus gaederopus* (care au trăit în acea perioadă) provin din regiunile sudice, din preajma

Mării Mediterane sau chiar a Mării Roșii. După părerea noastră, în condițiile de climă puțin mai caldă (decît este acum) din ținuturile noastre, din epoca neolitică, scoicile de tip *Spondylus* au viețuit și în preajma țărmului de vest al Mării Negre și că de acolo au fost strînse de purtătorii culturii Hamangia și apoi de cel al fazelor de tranziție și al culturii Gumelnița. Comunitățile apropiate de țărmul Mării Negre prelucrau acele valve transformîndu-le în podoabe pe care le răspîndeau la distanțe de cîteva sute de km de-a lungul Dunării și la nord de fluviu. Membrii comunităților de la Radovanu au obținut, pe calea schimbului, și mărgelile de *Dentalium*.

Din cele expuse rezultă credem, cu toată claritatea, că pentru a obține materiile prime necesare realizării diferitelor unelte sau pentru dobîndirea culorii necesare ornamentării vaselor, grupuri mici de membri din cadrul comunității de la Radovanu se deplasau periodic, de-a lungul anumitor căi tradiționale, pentru răstimpuri scurte, fie la sud de Dunăre, fie spre nord, pînă în zona de dealuri din partea de miazănoapte a Munteniei. Aceste deplasări, se pare, nu depășeau (în linie dreaptă) distanța de 60 km. Unele din materiile prime, din categoriile menționate (mai ales cele necesare în cantitate și greutate mai mică) puteau fi obținute și pe cale de schimburi.

Alte materii prime, mult mai rare și mai prețioase pentru acea vreme, se dobîndeau numai pe calea schimburilor cu diferite comunități Intermediare, unele obiecte ajungînd în așezările de la Radovanu de la o distanță maximă de 150 km.

NOTE

1. Informație de la regretatul prof. Em. Protopopescu-Pache.